

2023. 25. évfolyam, 1. szám

FORDÍTÁS- TUDOMÁNY

*Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés
elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből*

49.

*ELTE Bölcsészettudományi Kar
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék*

FORDÍTÁSTUDOMÁNY

Az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének
kiadványa

Készült az ELTE BTK Egyetemi Kiválósági Alap támogatásával

Főszerkesztő

KLAUDY KINGA

(Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Szerkesztőbizottság

Dróth Júlia (Károli Gáspár Református Egyetem)

Fóris Ágota (Károli Gáspár Református Egyetem)

Heltai Pál (Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár)

Horváth Ildikó (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Károly Krisztina (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Robin Edina (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Seidl-Pécs Olivia (Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem)

Tanácsadó testület

Albert Sándor (Szegedi Tudományegyetem)

Cs. Jónás Erzsébet (Nyíregyházi Egyetem)

Lendvai Endre (Pécsi Tudományegyetem)

Prószéky Gábor (Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest)

Korrektor

Csiborné Horváth Andrea

2023. 25. évfolyam, 1. szám

FORDÍTÁS- TUDOMÁNY

*Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés
elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből*

*ELTE BTK Nyelvi Közvetítés Intézete
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék*

Kéziratok beküldése:

Klaudy Kinga főszerkesztő
ELTE BTK Nyelvi Közvetítés Intézete
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
1088 Budapest, Múzeum krt. 4., „F” épület
Telefon: 4116500/5894
E-mail: klaudy.kinga@btk.elte.hu

A folyóirat elérhető:
<https://ojs3.mtak.hu/index.php/fordtud/>

Információ a korábbi nyomtatott évfolyamok köteteiről:

Bertalan Zoltánné
ELTE BTK Nyelvi Közvetítés Intézete
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
1088 Budapest, Múzeum krt. 4., „F” épület
Telefon: 4116500/5894 Fax: 4855217
E-mail: bertalan.zoltanne@btk.elte.hu

ISSN 1419 7480 (nyomtatott)
ISSN 2732 1924 (online)

Felelős kiadó:
ELTE Bölcsészettudományi Kar
Nyelvi Közvetítés Intézete
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

Műszaki szerkesztő: Heiszer Erika, TINTA Könyvkiadó

Tartalom

Tanulmányok

Fischer Márta

Honosítsunk vagy idegenítsünk? Fordítási stratégiák a szövegszinttől a terminusig 5

Sereg Judit

A szinkronizálás terminológiájának újragondolása 26

Németh Anikó

A dialógustolmácsolás kihívásai az üzleti világban: egy feltáró kutatás eredményei 42

Szlávik Szilárd

Az utószerkesztés hatása a neurális gépi fordítás lexikai kohéziójára angol–magyar szakfordításokban 68

Laszlóczki László

Fordítók és hallgatók tapasztalatai a frazémák megfeleltetéséről – két kérdőív elemzése 81

Konferenciabeszámolók

Juhász-Koch Márta, Sereg Judit

Shakespeare, Austen and Audiovisual Translation (Sapienza Egyetem, Róma, 2022. június 30–július 2.) 99

Szentirmay Piroska

Room for (Ex)Change in T&I Training (Palacký Egyetem, Olmütz, Csehország 2022. november 11–12.) 103

Nagy Gabriella, Van Waarden Franciska

TransELTE 2023 Konferencia (Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Nyelvi Közvetítés Intézete, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék, 2023. március 22–24.) 109

Recenziók

Fáy Tamás

Mascha Dabić: Dolmetschen in der Psychotherapie:

Prekäres Gleichgewicht 115

Van Waarden Franciska

Robin Setton, Andrew Dawrant (eds): Conference Interpreting.

A Trainer's Guide 122

Csiborné Horváth Andrea

Translation Solutions for Many Languages:

Histories of a Flawed Dream 125

Kovács Tímea

Tézisek a fordítástudományról. Új fordítástudományi tanulmányok 129

Summaries in English 139

Útmutató szerzőinknek 142

Klaudy Kinga

Tézisek a fordítástudományról. Új fordítástudományi tanulmányok

**(Budapest: Tinta Könyvkiadó 2020, 246 pp.
ISBN 978-963-409-246-9)**

Kovács Tímea

E-mail: kovacs.timea@kre.hu

Klaudy Kingának, az ELTE Fordítástudományi Doktori Iskola vezetőjének és oktatójának a szakmai élete és tevékenysége a kezdetektől összefonódik a magyarországi fordítástudomány önálló tudományágként való megszilárdításával. Oktatási tevékenységével párhuzamosan nemzetközileg és Magyarországon is egyedülálló kutatási és tudományos tevékenységet végez, melyet a fordítási folyamat megértése és oktathatósága iránti elkötelezettsége vezérel. A Tinta Könyvkiadó gondozásában 2020-ban megjelent *Tézisek a fordítástudományról* című kötet Klaudy Kinga 2008 és 2019 közötti legjelentősebb tanulmányait foglalja magában. Noha a kötet négy jól elkülöníthető fejezetre tagolódik, a bennük megjelent tanulmányokat egységes elméleti keretbe foglalják a szerző fordítástudományt illető alapkérdései. Miért van szükség önálló fordítástudományra? Hogyan viszonyul egymáshoz a fordított és nem fordított szöveg? Mit jelent az aszimmetria hipotézis a fordításban? Mennyire elméleti és gyakorlati tudomány a fordítás? Hogyan lehet magyarul szakszerűen leírni a fordítás folyamatát? Hogyan lehet oktatni a fordítástudományt? Milyen szerepe van a fordítást gyakorló intézményekben a fordítás oktatásának?

Hivatkozás: Kovács T. 2023. Klaudy K. Tézisek a fordítástudományról. Új fordítástudományi tanulmányok. *Fordítástudomány* 25. évf. 1. szám. 129–138.

DOI: <https://doi.org/10.35924/fordtud.25.1.12>

A kötethez írt előszóban a szerző felteszi a későbbi tanulmányokban is megjelenő alapkérdést, vagyis hogy miért kell önálló fordítástudomány, hiszen a két-nyelvű beszédtevékenység kutatása lehetne az egynyelvű beszédtevékenységet kutató tudományok egyik tárgya is. Álláspontja szerint noha a fordítástudományba a legkülönbözőbb területről érkeznek kutatók, sokan úgy érzik, több közülük van egymáshoz, mint az anyatudományhoz. Ugyanakkor a kapcsolat az anyatudomány és a fordítástudomány között nem szakad meg, emiatt marad meg a fordítástudomány interdiszciplináris jellege.

A *fordítástudományról* című első fejezetben hét tanulmány kapott helyet. Az első címe: *Tizenöt tézis a fordítástudományról*. Tanulmányában a szerző kifejti, hogy noha a magyar fordítástudomány sokat fejlődött az elmúlt években – 2008 szeptemberétől önálló egyetemi szakként lehet indítani a fordítást és tolmácsolást, van önálló doktori programja, 1999 óta rendszeresen megjelenő magyar nyelvű folyóirata, a *Fordítástudomány* és 2000 óta angol nyelvű folyóirata, az *Across Languages and Cultures* –, a fordítói tevékenység és a fordított szövegek kutatása még mindig nem éri el a tudományos általánosítás és a rendszerbe foglalás kellő fokát. Ennek egyik oka, hogy a fordítástudományban nincsenek meghatározva az alaptételek és alapszabályok. Ezt kívánja pótolni a szerző a tanulmányban összefoglalt 15 alaptézis, amelyet megfogalmazott munkássága során.

A következő, *Milyen értelemben alkalmazott nyelvészet a fordítástudomány?* című írásában arra keresi a választ a szerző, hogy mennyiben különbözik az alkalmazott és az elméleti nyelvészet. Az elméleti nyelvészet célja a valóság megismerése, míg az alkalmazott nyelvészeté a társadalmi hasznosítás. Az elméleti nyelvészet kutatási tárgya tehát a nyelv mint struktúra, rendszer, az alkalmazott nyelvészeté pedig a nyelv mint társadalmi jelenség. Fontos szerepet játszott a fordítástudomány fejlődésében a 60-as évekre jellemző nyelvészeti fordulat, melynek fő célja az irodalomtudományról való elszakadás volt. Azóta újabb – kulturális, szociológiai, pragmatikai – fordulatok mentek végbe a fordítástudományban. A fenti hatások ismeretében a szerző tudományos ismeretei és kutatási eredményei alapján az alábbiakban határozza meg a fordítástudomány definícióját: „A fordítástudomány önálló, interdiszciplináris tudományterület, mely a legtágabb értelemben vett nyelvi közvetítés eredményét, folyamatát és funkcióját vizsgálja, a fordítás és tolmácsolás folyamatában részt vevő összes nyelvi és nem nyelvi tényező figyelembevételével. Saját elméleti, leíró és alkalmazott ága van” (Klaudy 2020: 32).

A harmadik, *A fordítástudomány neve, természete és terminológiája* című tanulmány Holmes (1972) híresművére (*The Name and Nature of Translation Studies*) épül. Noha a Holmes által javasolt *translation studies* elfogadottá vált, többször szembesült azzal a kérdéssel, hogy az angol elnevezés hogyan fordítható magyarra. Véleménye szerint sem a fordítási tanulmányok, sem a fordítástudomány, vagy fordításelmélet nem pontos. A fordítással foglalkozó tudomány másik alapegysége, a fordítási művelet is több néven ismert. Lehet *fordítási/fordítói eljárás, módszer, technika, stratégia, eltolódás, átváltás, művelet, transzformáció, megoldási típus*. Az angol kifejezések sem egységesek, hiszen lehet *translational/transfer proce-*

ture, method, technique, strategy, shift, change, operation, transformation, solution type. A módszer és eljárás inkább globális, a stratégia, technika és az eltolódás inkább lokális. A stratégia kognitív műveletre utal, a technika és az eltolódás inkább nyelvi műveletre vonatkozható. A harmadik különbség pedig az, hogy a stratégia és a technika inkább a fordítás folyamatára alkalmazható, míg az eltolódás inkább az eredményre. A stratégia problémamegoldást feltételez, a technika lehet rutin is. A fentiekre való tekintettel a szerző az átváltási művelet kifejezést javasolja megoldásként. Végezetül megfogalmazza az átváltási műveletek új definícióját: „Az átváltási művelet terminus magában foglal minden globális és lokális, kognitív és nyelvi, folyamatszintű és eredmény szintű, valamit tudatos és rutinszerű műveleteket, amelyeket fordítók egymást követő generációi fejlesztettek ki, hogy leküzdjék a fordítás folyamatában alkalmilag együtt funkcionáló nyelvek lexikai és grammatikai rendszerének, szövegépítési sajátosságainak és kulturális kontextusának különbségeiből adódó nehézségeket” (id. mű 78).

Az első fejezetben megjelenő negyedik tanulmány címe: *Egyirányú interdiszciplinaritás: a fordítástudomány kapcsolata a terminológiával és a pragmatikával.* Ebben a tanulmányában a szerző a fordítástudomány három olyan problémájára hívja fel a figyelmet, melyben a terminológiával való kapcsolat megoldást jelenthet. Az első ilyen probléma a külső izolálódás. Bassnett véleményével (Bassnett 2012: 17) egyetértésben a szerző úgy véli, hogy noha a fordítástudomány sikeresen megvívta függetlenségi harcát, egyben izolálódott is, mivel eredményei nem kerültek bele a többi társadalomtudomány vérkeringésébe. Ugyanakkor a fordítástudományi doktori disszertációk és a *Fordítástudományban* megjelenő tanulmányok sok terminológiai témát dolgoznak fel. A fordítástudomány számára tehát a terminológiával való kapcsolat ez egyik lehetőség az izolációból való kitörésre. A másik probléma a belső fragmentálódás. A fordítástudomány a nyelvi közvetítés egyre újabb irányait (közösségi tolmácsolás, jeltolmácsolás, hangalámondás stb.) fogadja be, de mindeközben fenyegeti a fragmentáció veszélye. A magyar fordítástudomány szakkifejezéseinek terminológiai feldolgozása és egy magyar fordítástudományi terminológiai szótár elkészítése azonban segítené a terminológiai egységesítést. A harmadik problematikus terület a (nem mindig) fordítástámogató technikai eszközök rohamos fejlődése. A technológiai fejlődés következtében gyökeresen megváltoztak a fordítói munka körülményei, így a fordítók maguk is terminológiai adatbázisokat használó csapatmunkásokká váltak. Ugyanakkor a terminológiai ismeretek tudatos alkalmazása hozzásegítheti a fordítókat ahhoz, hogy terminológusként is tudjanak dolgozni.

A terminológián kívül a pragmatika és a szociolingvisztika is fontos segédtudományai a fordítástudománynak. A szociolingvisztika és szociológia az alábbi területeken segíthet a fordítástudománynak: szociolingvisztikai szempontból elemezhető fordítási nehézségek a fordítandó szövegekben (dialektusok, tegezés-magázás); szociolingvisztikai szempontokkal magyarázható átváltási műveletek a fordításban (reáliák általánosító, vagy magyarázó betoldások); a fordítási/tolmácsolási esemény (szituáció) résztvevőinek szociolingvisztikai szempontú jellemzése; a fordítók szerepe és helye a társadalomban; a fordítás szerepe és helye a társadalomban.

A pragmatika és a fordítástudomány kapcsolata is szorosabbá vált az utóbbi években. Többek között, olyan korábban hagyományosan szociolingvisztikainak tartott probléma, mint a tegezés-magázás, újabban pragmatikai kérdés. A pragmatikai adaptáció vagy transzformáció kifejezés már a 60-as években megtalálható volt a fordítástudományban, de a legújabb kutatási érdeklődési területek és irányok egyre nagyobb teret biztosítanak a pragmatikának a fordítástudományon belül. Szili Katalin (2014) nyomán a szerző az alábbi területeken lát kapcsolatot a fordítástudomány és a pragmatika között: mi az, ami a fordításban/tolmácsolásban pragmatikai szempontból okoz nehézséget; mi az, amit a pragmatika fogalmi apparátusa segítségével le tudunk írni, rendszerbe tudunk foglalni, meg tudunk magyarázni; melyek azok a pragmatikai problémák, melyek konkrét fordítási (átváltási) műveletekhez köthetők; a pragmatikai műveleteket (kiigazításokat) tudatosan végzik a fordítók vagy ösztönösen; kell-e, lehet-e oktatni őket? Mindezek ellenére továbbra is jellemző az egyirányú interdiszciplinaritás, mivel noha a fordítástudomány beépíti a társtudományok eredményeit elméleti rendszerébe, a társtudományok nem kíváncsiak a fordítástudomány eredményeire. Egyelőre.

A fejezet következő tanulmánya a *Közös nyelvet beszélünk? Ami a 123 fordítástudományi terminusból kimaradt*. Klaudy azzal vezeti be a tanulmányát, hogy a fordítástudomány esetében még mindig gyakran felmerül a tudományos önállóság kérdése. Véleménye szerint az önállóság egyik alapfeltétele, hogy legyen közmegegyezés a szakemberek között a szakkifejezések használatában, Sajnos a (magyar) fordítástudományban egyelőre nincs megállapodás olyan alapvető szakkifejezésekben sem, mint pl. *funkcionális ekvivalencia*, *szó szerinti fordítás*, *fordítási művelet*. Ennek nagyrészen az az oka, hogy nincsen magyar fordítástudományi terminológiai szótár. Klaudy Kingának köszönhetően van egy 123 elemből álló terminusjegyzék definíciókkal, forrásmegjelöléssel, kereszthivatkozásokkal (Klaudy 1999). Nem csak a fordítástudomány alapvető szakkifejezéseit illetően nincsen teljes szakmai konszenzus, a tudományág megnevezése sem egységes. Az elmúlt években végbement fejlődésnek köszönhetően immár elkülönül a fordítás- és tolmácsolástudomány. Ebben a tanulmányban Klaudy megfogalmazza fordítástudomány (*Translation Studies*) és tolmácsolástudomány (*Interpreting Studies*) definícióját. A fordítástudomány a nyelvek és kultúrák közötti írásbeli információátadás folyamatáról, eredményéről és funkciójáról szóló ismeretek összegyűjtése és rendszerbe foglalása. A tolmácsolástudomány (*Interpreting Studies*) pedig a nyelvek és kultúrák közötti szóbeli információátadás folyamatáról, eredményéről és funkciójáról szóló ismeretek összegyűjtése és rendszerbe foglalása. A tanulmány végén a szerző azt a következtetést vonja le, hogy a fordítástudomány önálló státuszának megerősítéséhez elengedhetetlen a magyar fordítástudományi terminológia létrehozása. Fontos, hogy a fordításról való beszéd szakszerű legyen, a fordítók meg tudják indokolni választásaikat, hogy szakemberként működhessen a fordító. Noha létezik a 123 tételből álló terminusjegyzék, szükséges a bővítése és egyben javaslatot tesz a fordítástudományi terminológiai szótár előkészítésére.

A fejezet utolsó tanulmányában, (*Az átváltási műveletek rendszere*) felidéri a szerző, hogy az 1990-es években (Klaudy 1994) hozta létre ezt a fordítási műveletek taxonómiát indoeurópai nyelvekről magyarra fordítás során alkalmazott műveletek típusainak leírására. Két fő kategóriába – lexikai és grammatikai – sorolja ezeket a műveleteket. Taxonómiájában a lexikai műveletek közé tartozik az alábbi tíz művelet: jelentések differenciálása és konkretizálása; jelentések generalizálása; jelentések összevonása; jelentések felbontása; jelentések betoldása; jelentések kihagyása; jelentések áthelyezése; jelentések felcserélése és antonim fordítás; teljes átalakítás; kompenzáció. A grammatikai művelet kategória az alábbiakat foglalja magában: grammatikai konkretizálódás; grammatikai generalizálódás és tudatos konkretizálódás; grammatikai felbontás (mondategységek felbontása); grammatikai összevonás (mondategységek összevonása); grammatikai felemelés (mondategységek felemelése); grammatikai lesüllyesztés (mondategységek lesüllyesztése); grammatikai betoldás; grammatikai kihagyás; grammatikai áthelyezés (szórendi műveletek); grammatikai cserék. A legrégebbi Vinay és Darbelnet (1958/1985) angol–francia csoportosításán kívül felsorolja a legfrissebb kategóriákat, melyeket Pym hozott létre (Pym 2015). Ide tartoznak az alábbi *megoldási típusok* (*solution types*): *copying words* (szavak átvétele); *copying structures* (szerkezetek átvétele); *perspective change* (nézőpontváltás); *density change* (sűrűségváltás); *resegmentation* (újraszegmentálás); *compensation* (kompenzáció); *cultural correspondence* (kulturális megfeleltetés); *text tailoring* (a szöveg adaptációja). Annak ellenére, hogy Klaudy annak idején nem tudományos céllal hozta létre a fordítási műveletek rendszerét, a doktori program hallgatói is használják, mert keretet ad az összegyűjtött fordítási adatok rendszerezéséhez, segítséget ad a fordítói döntések leírásához, magyarázatához, sőt előrejelzéséhez.

A második, *Empirikus fordításkutatás* című fejezetben szintén hét tanulmány kapott helyet. A fejezet első tanulmánya, a *Szószintű műveletek szövegszintű hatása a fordításban* tételmondata, hogy a fordítás másodlagos szövegalkotás. Ez az oka annak, hogy a fordítási szövegek (Károly 2007) máshogy viselkednek, mint a nem fordítási szövegek. Sokan vizsgálták a fordítási szöveg kvázi helyességét, *translationese* címszó alatt. A korpusznyelvészeti fordítástudományi alkalmazása a 90-es évektől (Baker 1993, 1995) lehetővé tette a fordítási szöveg értékmentes vizsgálatát olyan fordítási univerzálék szempontjából, mint az explicitég, a normalizáltság, az egyértelműség. A fordítási szöveg idegenszerűségét okozhatják elmulasztott átváltási műveletek. Ugyanakkor vannak olyan fordítási műveletek, mint például a diskurzusjelölő elemek betoldása és a szemantikai dúsítás, amelyek alkalmazásával azt a látszatot kelti a fordító, hogy nem fordításról, hanem eredeti műről van szó. Ebben az értelemben a célnyelvspecifikus diskurzusjelölő elemek betoldása olyan szószintű művelet, melynek szövegszintű hatása van.

A következő tanulmány címe *Empirikus kutatások a fordító láthatatlanságáról*. A fordító láthatatlanságát először Venuti említette 1995-ben megjelent könyvében. (Venuti 1995) Klaudy szerint meg kell különböztetni a fordító láthatatlanságát a műfordításban, a szakfordításban és a fordítástudományban. A Venuti könyv-

ében leírtak szerint a fordítók láthatatlansága az angol világban azzal is együtt jár, hogy kulturális filterként is működnek és kiszűrrik az idegenséget az angolra fordított művekből. Ez azt jelenti, hogy inkább honosítanak (Venuti szóhasználatában *domestication*) helyett, hogy megismertetnék az olvasókat más kultúrákkal (*foreignisation*). Ugyanakkor a szakfordítók még láthatatlanabbak, mint a műfordítók. Sőt a fordítástudomány csak tovább erősítette a fordítók láthatatlanságát, hiszen általánosításra törekszik. A fordítástudományban sokáig nem is volt helye a fordító személyiségére irányuló kutatásoknak; ez a helyzet a múlt század végén a kulturális és szociokulturális fordulatokkal párhuzamosan kezdett el megváltozni. Az utóbbi időben egyre inkább szerepet kap a fordító személye, például hogy milyen hatással van a fordításra a fordító kognitív állapota, a fordítói feladat jellege, a fordítás szociokulturális körülményei stb.

Terminusok és reáliák az európai uniók kommunikációban címmel jelent meg Klaudy Kinga Gulyás Róberttel közösen írt tanulmánya, amely a reáliák és terminusok közötti különbségeket vizsgálja az európai uniós terminológiában. A tanulmány második részében Gulyás Róberttel, az Európai Parlament főállású tolmácsával készített beszélgetés található. A beszélgetésben arra keresik a választ a szerzők, hogy az Európai Unió működtetését végző intézmények elnevezései reáliák vagy terminusok-e. Gulyás Róbert szerint terminologizálódott reáliák, mivel sok európai uniós fogalom egyfelől egyedi politikai, földrajzi, kulturális reália, másfelől szerződésekkel, jól definiált jogi alapfogalommal létrehozott rendszer része, vagyis terminus. Vagyis nem lehet az EU-reáliák és EU-terminusok között határvonalat húzni, ami az Európai Unió párhuzamos definícióinak sokféleségéből és volatilitásából ered.

A fejezet negyedik tanulmánya, a *Frazeologizmusok a szótárban és a fordításban – a fordítói kreativitásról* Kovács Mariettával tartott közös előadásának szerkesztett változata. A tanulmány a fordítói kreativitást vizsgálja a frazeologizmusok fordításában, szépirodalmi szövegek megoldásait egybevetve európai uniós szövegekben található megoldásokkal. A szerző a tanulmány első részében szépirodalmi (tetszőlegesen kiválasztott angol–magyar példák során), második részében pedig Kovács Marietta által Európai Uniós szövegekből gyűjtött példák alapján vizsgálja a frazeologizmusok fordítását. Általános szabályként Klaudy felhívja a figyelmet arra, hogy a frazeologizmusokat nem fordítjuk, hanem „megfeleltetjük, azaz megkeressük azt a célnyelvi szólást, közmondást, amelyet a célnyelvi beszélők hasonló helyzetben használni szoktak” (Klaudy és Kovács 2016). A szépirodalmi művekből vett példák alapján Klaudy három kategóriát állított fel a frazémák vizsgálatára. Az első kategória a teljes átalakítás, például az angol *sitting duck* (egyszerű behelyettesítés *könnyű célpont* lenne) helyett *eszményi préda*. A második kategória a célnyelvi frazémák kreálása kompenzáció eszközeként, például az angol *it bores me* magyar fordítása *a könyökömön jön ki*. A harmadik csoportba tartoznak az európai frazeológiai univerzálék, vagyis olyan kulturális jelek, amelyek az európai makrokulturális közösség értékítéleteit és értelmezési rendszerét közvetítik. Ilyenek például a közös európai kultúrából származó frazé-

mák, mint *Dávid és Góliát* története, *Pandóra szelencéje* stb. A tanulmány második részében az Európai Parlament honlapjáról Kovács Marietta által negyven francia–angol–magyar egységből gyűjtött korpuszban végzett elemzés alapján megállapítja, hogy az európai uniós szövegekben a frazémák fordítását nem a kreativitás, hanem annak hiánya jellemzi, szemben a szépirodalmi szövegekkel.

A második fejezet ötödik tanulmánya *A célnyelvi norma változásának nyomon követése egy Agatha Christie-regény újrafordításának elemzésével*. Ebben az írásában Klaudy arra keresi a választ, hogy miért van szükség Agatha Christie *The Secret Adversary* (1922) (*A titkos ellenfél*) című regényének újrafordítására. Vajon az indokolja-e az újrafordítást, hogy a szöveg közelebb kerüljön a célnyelvi normához? A forrásnyelvi angol regény két magyar fordításban érhető el. Az első, dr. Zeyk Adél bárónő fordítása 1930-ban jelent meg a Palladis Rt.-nél, utána 1995-ben, 1997-ben és 1998-ban a Hunga-Print Nyomda és Kiadó majdnem változtatás nélkül adta ki. A második, Neményi Róza fordítását, 2012-ben az Európa Kiadó adta ki. A tanulmány az újrafordítási hipotézis alapján azt vizsgálja, hogy vajon az újabb fordítások egyre közelebb kerülnek-e a forrásnyelvi szöveghez. Ezt a hipotézist az újrafordítás szempontjából érzékeny helyek vizsgálatával elemzi a szerző. Ezeket az érzékeny helyeket hat csoportba sorolta, mindegyiket a forrásnyelvi, a régi és az újrafordított szövegekből vett példákkal szemléltetve. Az első érzékeny terület a tegezés, magázás kérdése. Ebből a szempontból lényegesen eltér a régi és az újrafordított szöveg: az 1930-as szövegben mindenki magázódik, az új fordításban az egykorú fiatalok viszont tegezik egymást. A mindennapi ételek és italok fordításában is érdekes különbségeket lehet felfedezni. A forrásnyelvi *bun* a régi fordításban *kalács*, az újban pedig a *zsömle*. Noha a *bun* ízében kalácshoz, formáját tekintve zsömléhez hasonlít, indokolt a változtatás az újrafordításban, mivel a jelenet kávézóban játszódik, ahol kalácsot nem szokás rendelni. Az étkezések idejének magyar fordítása is változik: a *lunch* szót az első fordításban *villásreggelizni*, a másodikban *ebédelni* igével fordította a fordító. Érdekes megfigyelni a mára már elavult jelenségek fordítását. Az angol regényben található *pelmanism* – a 20-as években Londonban divatos memóriafejlesztő tréning – kifejezést az első fordító kölcsönzéssel oldotta meg: *pelmanizmus*. Az újrafordításban magyarázó fordítási műveletet alkalmaz a fordító, így *emlékezetfejlesztő tréning* fordításban jelenik meg. Az ötödik csoportba sorolhatók az elavult szólásmondások, például a forrásnyelvi angol *dash it all* az első célnyelvi magyar fordításban *a kakas csípje meg*, az újrafordításban pedig *a mindenségedet*. Az utolsó kategóriába tartoznak a szóbeli megnyilvánulásokat kísérő mondatok fordításai, pl. *Why? Miért éppen nőben?* – *csodálkozott a lány*. (első fordítás), *Miért?* (újrafordítás). Itt azt látjuk, hogy az újrafordításban a fordító – a forrásnyelvi szöveghez hasonlóan – nem használt szóbeli megnyilvánulást kísérő mondatot. A fenti példák alapján azt a következtetést vonja le a szerző, hogy valójában nem beszélhetünk újrafordítási műveletekről, hiszen a fordítás új készítője nem a régi, hanem az eredeti szöveg alapján dolgozik, és mindkét fordító a saját korára jellemző célnyelvi normát követi a fordításában.

A fejezet utolsó tanulmánya, *Eredeti magyar szakszöveg vs. fordított magyar szakszöveg* a MANYE és a MANYSI közös konferenciáján elhangzott előadás szerkesztett változata. Az eredeti magyar és a fordított magyar szöveg különbségét régóta kutatják. Az ilyen irányú kutatásoknak új lendületet adott a korpusznyelvészeti módszerek megjelenése a fordítástudományban. Klaudy fordítástudományi szakszövegekből két kis méretű (150 oldal) alkalmi korpuszt állított össze, és ezekben vizsgálta az eredeti magyar és fordított szövegekben megfigyelhető eltéréseket. Az eredeti magyar korpusz a *Fordítástudomány* folyóirat egyik teljes száma, a fordítási korpusz pedig a fordítástudományi szövegek hallgatói (angol–magyar) fordításait tartalmazza. A két alkorpuszban a fordított szövegre utaló gyakoriságokat kereste a szerző azt, hogy hogyan érhető tetten a fordított korpuszban az idegenszerűség számszerűleg is kimutatható formában. A fordítástudományi szakirodalomban korábban megjelent alaphipotézisek alapján az alábbi nyelvhasználati jelenségek gyakrabban fordulnak elő az idegen nyelvről magyarra fordított szövegekben: üres igék (pl. *rendelkezik*); üres melléknévi igenevek (pl. *való, lévő, folyó*); terpeszkedő kifejezések (részét képezi); a főnévből képzett névutók (*követően, kifolyólag, vonatkozásában*); a személytelen fogalmazás névutói (*által, általában*); az utalószerű mondatkezelések (*az a tény, hogy*); régies utalószók (*azon, ezen*); határozatlan névelők (*egy*); *hogy*-os tagmondatok; *ami, amely* helyett; kevesebb határozott névelő. A két alkorpuszban végzett kutatás eredményei azt mutatják, hogy a fenti a vizsgált jelenségek minden esetben gyakoribbak a fordított szövegekben, de nem idegenek az eredeti magyar szövegektől sem, ami lehet közvetett interferencia eredménye. A fordításokat tehát jól meg lehet különböztetni az eredeti szövegektől, ez nem jelent feltétlenül minőségi különbséget, mivel az eredeti magyar szöveg is lehet nehézkes, nehezen érthető.

A kötet harmadik fejezetében, *Az aszimmetria hipotézis*, négy tanulmánya kapott helyet. Az első tanulmány célja az aszimmetria hipotézis (Klaudy 2001) fogalmának továbbfejlesztése és összekapcsolása a Venuti (1995) által bevezetett honosítás/idegenítés fogalmával olyan nyelvpárok esetében, melyek egyik tagja nagy vagy szélesebb körben elterjedt nyelvnek tartható, mint például az angol és az orosz, a másik tagja kis vagy kevésbé elterjedt nyelvnek tartható, mint például a finn és a magyar. Az aszimmetria hipotézis feltételezi, hogy az explicitáció és implicitáció nem szimmetrikus műveletek, és a fordítók, ha van választási lehetőségük, előnyben részesítik az explicitációval járó műveleteket (konkretizálás, felbontás, betoldás és felemelés stb.) az implicitációval járó műveletekkel szemben (általánosítás, összevonás, kihagyás és lesüllyesztés stb.). Ezt a hipotézist a szerző kiterjeszti a kulturális aszimmetriára, ami nem egyszerűen a kultúrák közötti különbségeket jelenti, hanem a kultúrák közti kommunikáció egyirányúságát vagy legalábbis kiegyensúlyozatlanságát. Az egyik kultúra a kibocsátó, a másik a befogadó. Ennek következtében a fordító kulturális műveleteket is elvégez. Az aszimmetria hipotézis tehát kiterjeszthető a kulturális szintre is. Míg nyelvi szinten az explicitáció van túlsúlyban az implicitációval szemben, kulturális szinten a honosító fordítás van túlsúlyban az elidegenítő fordítással szemben.

A harmadik tanulmány a *Nyelvi és kulturális aszimmetria a reáliák fordításában* címmel elhangzott előadás szerkesztett változata. A reália valamely kultúrára sajátosan jellemző jeltárgy vagy fogalom és annak elnevezése, amelynek a másik kultúrában nincsen megfelelője. A kulturális aszimmetria leküzdésére irányuló fordítói magatartások a Venuti által bevezetett honosítás és idegenítés. Feltételezhető, hogy ha kevésbé elterjedt nyelvekről és kultúrákról szélesebb körben elterjedt nyelvekre vagy kultúrákra fordítunk, honosítás megy végbe. Ha viszont szélesebb körben elterjedt nyelvekről és kultúrákról kevésbé elterjedt nyelvekre és kultúrákra fordítunk, idegenítés megy végbe. Ezt a feltételezést vizsgálja a szerző Móricz Zsigmond *Rokonok* című regényének angolra fordításában (*Relations*, 1997, fordító: Bernard Adams) honosításra és idegenítésre utaló példák segítségével

A következő tanulmány, *Az aszimmetria hipotézis kiterjesztése a honosítás/idegenítés dichotómiára* arra keresi a választ, hogy a nyelvi műveletek kétirányú fordításkutatásban megfigyelhető aszimmetriája vajon kiterjeszthető-e a kulturális műveletekre? A honosítás a kis nyelvről nagy nyelvre együtt jár-e az idegenítéssel nagy nyelvről kis nyelvre, vagy sem? Ezt a kérdést egy „álvisszafordítás” vizsgálatán keresztül elemzi a szerző. Az „álvisszafordítás” nem nyelvi, hanem kulturális visszafordítás, amikor a fordító olyan lingvakultúrára fordít, amelyet jobban ismer, mint az eredeti szöveg szerzője. Ilyen vizsgálatot végzett a szerző korábban Diane Pearson *Csárdás* című angol nyelven írt regényének a magyar kultúrába való visszafordítása alapján.

A kötet utolsó, negyedik fejezetének a címe: *A fordító- és tolmácsképzés történetéből*. Ebben a fejezetben négy tanulmány olvasható: a *Fordító- és Tolmácsképző Tanszék 40 éves története*, két előadás szerkesztett változata a Fordítástudományi Doktori Program első 10 évéből, valamint a fejezet záró tanulmánya, *A társadalmi megrendelés szerepe a fordítástudomány fejlődésében: az OFFI és a fordítóképzés kapcsolatának kezdetei*, amely arról szól, hogy az Országos Fordítóirodával való együttműködés milyen jelentős szerepet játszott a tanszék életében.

Klaudy Kinga kötete több évtizedes kiművelt és megérlelt szakmai tudásról és gyakorlatról tesz tanúbizonyságot. Szakmai hivatását kezdettől fogva a magyar fordítástudomány megeremtésének és elismertetésének szentelte. A kötet egyeduralkodó szakmai teljesítményéből az utóbbi 12 évnek az eredménye (2008–2019). Egyaránt érdekes lehet fordítástudományi kutatóknak, oktatóknak, de gyakorló fordítóknak is. Mindenkinek, aki szeretné jobban megérteni a nyelvi közvetítés összetett és dinamikusan változó természetét.

Irodalom

- Baker, M. 1993. Corpus Linguistics and Translation Studies. Implications and Applications. In: Baker, M., Francis, G., Tognini-Bonelli, E. (eds) *Text and Technology: In honour of John Sinclair*. Amsterdam: Benjamins. 233-250.
- Baker, M. 1995. Corpora in Translation Studies. An Overview and Suggestions for Future Research. *Target* Vol. 7. No. 2. 223–245.

- Bassnett, S. 2012. Translation studies at cross-roads. *Target* Vol. 24. No. 1. 15–26.
- Károly K. 2007. *Szövegtan és fordítás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Klaudy K. 1994. *A fordítás elmélete és gyakorlata. Angol, német, francia, orosz fordítás-technikai példatárral*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy K. 1999. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy K. 2001. Az aszimmetria hipotézis. In: Bartha M. (szerk.) *A X. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia előadásai*. Székesfehérvár: KJF. 371–378.
- Klaudy K., Kovács M. 2016. Frazeologizmusok a szótárban és a fordításban – a fordítói kreativitásról. In: Bárdosi V. (szerk.) *Frazeológia. Az emberi világkép tükrözője*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 119–129.
- Pym, A. 2015. *Translation Solutions for Many Languages: Histories of a Flawed Dream*. London: Bloomsbury Academic.
- Szili K. 2004. *Tetté vált szavak: A beszédaktusok elmélete és gyakorlata*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Venuti, L. 1995. *The Translator's Invisibility. A History of Translation*. London: Routledge.
- Vinay, J.P., Darbelnet, J. 1958. *Stylistique comparée du français et de l'anglais. méthode de traduction*. London, Toronto, Paris: Didier.